

Tanulmányok P. Vásárhelyi Judit tiszteletére

A német tudományos életben a XIX. század második felében sajátos kiadványfajta alakult ki, a *Festschrift*, amely jeles professzorok, iskolateremtő mesterek köszöntésére szánt és a tanítványok, kollégák, tisztelők által írt és szerkesztett gyűjteményes kötet. Jelentését magyarul 'emlékkönyv', 'köszöntőkönyv' alakban szokás visszaadni, vagy olyan szerkezetben, ahogyan a most napvilágot látott „...mint az gyümölcsös és termett szőlőveszszöc...” című gyűjtemény meghatározásában olvasható: *Tanulmányok P. Vásárhelyi Judit tiszteletére*. A *Festschrift* – hogy e nemzetközileg is bevett és használt elnevezésnél maradjunk a továbbiakban – tehát ünnepi kiadvány. Szerkezetileg két részre tagolódnak e kötetek: a köszöntött személy munkásságát méltató laudációkra és műveinek bibliográfiájára, valamint a tevékenységéhez kapcsolódó tanulmányokra.

Az *Országos Széchényi Könyvtár* és a *Balassi Kiadó* közreadásában, Stemler Ágnes és Varga Bernadett szerkesztésében megjelent kötet írásai a nemzeti könyvtár régi, XV–XVIII. századi könyvtörténeti kutatásokkal foglalkozó osztályának, azon belül a *Régi Magyarországi Nyomtatványok* szerkesztőségének vezetőjét köszöntik hatvanadik születésnapja alkalmából. P. Vásárhelyi Judit nemcsak tudós bibliográfus, hanem a régi magyar irodalom és művelődés nemzetközileg is számon tartott kutatója. Tudományos életműve évtizedek óta elválaszthatatlanul összekapcsolódik Szenci Molnár Albert munkásságának feltárásával. Még pályakezdőként, friss diplomásként 1975-ben kritikai kiadásban tette közzé Szenci Molnár *Discursus de summo bono. Értekezés a legfőbb jóról* című fordítását, egy erkölcsfilozófiai értekezést; 1976-ban pedig sajtó alá rendezte válogatott műveit. Az elmúlt évtizedekben a XVII. századi szótáríró és bibliafordító számos további munkáját jelentette meg hasonló kiadásban, két monográfiában és tanulmányok tucatjaiban vizsgálta kora talán legjelentősebb magyar tudósának munkásságát. Szerteágazó, gazdag életmű Szenci Molnáré, és kétségtelen, hogy aki vele foglalkozik, szükségszerűen a kora újkori magyar művelődés egészét vizsgálja, hiszen alig van olyan területe nemzeti kultúránknak, amelyet ne gazdagított volna. *Ady* kissé sarkos megfogalmazása szerint ő volt az „első magyar kultúremler”; *Németh László* pedig úgy látja személyét, hogy „A magyarság legsürgősebb kultúr-igényei találták meg benne fáradhatatlan munkásukat”. Külhonban, Németországban élve pontosan felmérte művelődésünk állapotát, látta a hiányokat és azok felszámolását tűzte ki célul maga elé. Egyszerre volt szótárszerkesztő, nyelvtan-író, költő, teológus, filozófus, textológus, forrásközlő, fáradhatatlan utazó, protestáns létére a katolikus Rómát felkereső és megcsodáló peregrinus, kora szinte valamennyi híres tudósának, köztük Keplernek levelezőtársa, és mint ilyen bizonyos értelemben Bethlen Gábor és Erdély diplomatája. Minden tetteivel háború dúlta

hazáját kívánta szolgálni, ahogyan szótára ajánlásában megfogalmazta, a „*Magyarországon, Mars zsarnoksága alatt bágyadozó Múzsáknak, és az ő fegyvertelen újoncainak*” akart segíteni műveivel. És modern személyiség is: naplójában életének fontos és kevésbé fontos eseményeit, gyengeségeit és megpróbáltatásait a maga korában szokatlan őszinteséggel feltáró lélek.

Szenci Molnár Albert személyiségének, életművének gazdagságára emlékezett P. Vásárhelyi Judit tudományos tevékenysége abban is, hogy e sokoldalúságot egységbe szervezi a feladatvállalás és a szolgálat etikája, amelybe beletartozik a retrospektív magyar nemzeti bibliográfia XVII. századi kötetének szerkesztése vagy a régi magyarországi szerzők adattárának közreadása épp úgy, mint könyvsorozatok szerkesztése, doktori értekezések bírálata, a humanizmus korában keletkezett latin szövegek magyarra fordítása, külhoni és hazai tudományos fórumokon előadások tartása. A Festschriftben közzétett személyi bibliográfia tanúsága szerint 1973 és 2010 között mintegy másfélszáz tudományos közleményt jegyzett. Írásainak, tanulmányainak jellemzője új forrásanyag feltárása, a filológiai megbízhatóság, a jelenségek magyar és nemzetközi összefüggéseinek vizsgálata, a forrásanyag és a szakirodalom alapján megalapozott következtetések megállapítása. Módszere révén élettel teljessé válik az egykori múlt, megismerhető lesz a kor újkori szellemi környezet, amelynek erővonalaiiban éltek és alkottak a kor humanistái és kisebb-nagyobb literátus közösségei.

A kötetben közölt méltatást a közeli munkatárs Heltai János írta. A személyiségét és életművét meghatározó tulajdonságokat számba véve a *fidelitast*, vagyis a hűséget; a *humilitast*, a szerénységet; a *diligentiát*, a szorgalmat; a *gubernatiót*, a gondviselést; a *sapientiát* és a *perseverentiát*, vagyis a bölcsességet és a kitartást, és végül a *constantiát*, az állhatatosságot emeli ki. A régi fejedelmi tükrök szerint ezek a tulajdonságok szükségesek ahhoz, hogy valaki „*az emberi társaságnak megsegítésére és hasznára*” Isten akarata szerint éljen. Akik így élnek, boldogok; ahogyan Szenci Molnár Albert a 119. zsoltár átiratában megfogalmazta: „*Az olly emberek nyilván bódogok, / Azkik igazsággal járnak éltekben, / Isten törvényére vagyon gondjok, / És az szerint élnek minden időben, / Azkik szent bizonságit megörzik / És az Istent szívök szerint keresik.*” P. Vásárhelyi Judit eszerint alighanem a boldogok közé tartozik.

Boka László bevezető gondolatai, Heltai János laudációja, az ünnepeltet köszöntő pályatársak jegyzéke és a kötet végére illesztett bibliográfia fogja közre a P. Vásárhelyi Judit tiszteletére írott tanulmányokat, negyvenhárom írást. A dolgozatok öt tematikus csoportban sorakoznak, mintegy megjelölve azokat a főbb témaköröket, amelyekkel az ünnepelt foglalkozik.

Az első egység a Szenci Molnár Albert elnevezésű, hat írás került ebbe a részbe. Szabó András Szenci Molnár Albert levelezésének készülő új, kritikai kiadásáról ad hírt, és írása függelékében közli levelezőpartnereinek jegyzékét. Imre Mihály a XVI. századi humanista, Johann Sturm szellemi hatását vizsgálja a magyar tudósra, Gömöri György európai ismertségét taglalja közleményében. C. Vladár Zsuzsa a korai magyar grammatikusok – Sylvester János, Szenci Molnár, Pereszlényi Pál – bibliai példaanyagát hasonlítja össze az általuk írt nyelvtanokban. Havas László a naplóíró Szenci Molnár antik mintaképeit tárja fel, Farkas Gábor Far-

kas pedig azzal az 1577-ben feltűnt üstökössel foglalkozik, amelyet a tudós háromévesen látott, de évtizedekkel később ezzel az emlékekkel indítja naplójának gyermekkorára visszatekintő részét.

A második tartalmi rész tizenegy írása a *Régi nyomtatványok és nyomdászok* fejezetcím alatt sorakozik. Velencei Katalin egy 1517-ből származó és a Piarista Központi Könyvtár egyik nyomtatványának kötetstáblájából előkerült nürnbergi kalendáriumot mutat be. Postma Ferenc és Eredics Péter közösen jegyzett közleménye Henricus Diestius XVII. századi professzor magyarországi recepcióját tekintti át. Pavercsik Ilona Daniel Klesch evangélikus lelkész 1671-es védőiratát ismerteti, V. Ecsedy Judit közleménye pedig a könyvvajlások történetéhez nyújt adalékot azzal, hogy Szatmárnémeti Mihály 1679-ben kiadott zsolttármagyarázó könyvének a nyomdászhoz, Verezegyházi Szentyel Mihályhoz szóló dedikációját taglalja. Kapcsolódik írásához Varga Bernadett dolgozata, aki az 1679-ben kiadott kötet címlapkeretének utóéletét mutatja be: 1703-ban Debrecenben ez a fametszetes dúc jelent meg Szenci Molnár Albert zsolttárfordításainak címlapján. Gernot Nussbächer és Melitta Seidner közösen írt tanulmányában Johannes Honterus *Rudimenta Cosmographicájának* egy eddig ismeretlen, 1625-ös kiadását tárgyalja. Dörnyei Sándor I. Rákóczi György fejedelem és Johannes Lösel orvos kapcsolatát ismerteti, utóbbi 1639-ben Leidenben kiadott traktátusa kapcsán. Bánfi Szilvia tanulmányában a nyomdász Raphael Hoffhalter bécsi tevékenységét, a jezsuitákkal és Oláh Miklós érsekkel való együttműködését tárja fel. Kurta József egy kolozsvári magángyűjteményből előkerült és példányból eddig ismeretlen 1653-as szebeni nyomtatványt mutat be, Perger Péter pedig egy, Tótfalusi Kis Miklós betűivel készült töredéket ismertet. Az *Argirus széphistória* kötetstáblájából előkerült fragmentumát vagy a kolozsvári mester, vagy a betűit később használó nyomdászok valamelyike készítette. Hegyi Ádám tanulmányában XVIII. századi bázeli hungarikumokat vizsgál az Imhof- és a Thurneysen-officinából.

A Festschrift következő, *Kegyesség, retorika, egyháztörténet* című részében kilenc, hitélettel, liturgiával, különféle egyházi műfajokkal foglalkozó írás található. Deé Nagy Anikó egy általa imanaplónak nevezett műfajt ír le Wesselényi Kata számos életrajzi vonatkozású közlést tartalmazó, 1751 és 1786 között írt kéziratok imádságai kapcsán, míg Szelestei N. László Hegyfalusi György evangélikus lelkész Győrött 1733-ban titokban nyomtatott *Száz levelű rózsza* című imádságoskönyvét taglalja. Az egyéni használatú és rendeltetésű imák mellett a kora újkorban a protestáns államokban megjelent az „országos imádság”, az a fajta könyörgés, amelyet az állam- vagy egyházi hatalom írt elő a közösség részére kritikus időkben vagy örömteli alkalmakkor. Ennek a típusnak egy 1620 és 1622 között keletkezett darabját, Milotai Nyilas István Bethlen Gáborért mondott könyörgését elemzi Fazakas Gergely Tamás. Csorba Dávid dolgozatában a kuruc kor tábori prédikációt ismerteti, Luffy Katalin pedig a kolozsvári Akadémiai Könyvtár Kézirattárának egyik, másolatban fennmaradt és eddig ismeretlen szerzőjének gondolt szövege auktorát meggyőző érveléssel Buzinkay Mihályban fedezi fel. Maczák Ibolya közleményében nem protestáns, hanem katolikus forrást vizsgál: azt kutatja, hogy két XVIII. századi katolikus szerző miként használta fel, módosította Pázmány Péter egyik prédikációját. Fekete Csaba a XVIII. században külhonban,

Hollandiában és Svájcban kiadott zsoltárok dallamközléseit elemzi és tesz új megállapításokat a gyülekezeti éneklés jellegére; kapcsolódva tanulmányához Bódis Tamás írásában a genfi istentiszteleti liturgia zsoltáreneklési rendjének kialakulásáról szól. Bellágh Rózsa tanulmánya témaválasztásában a Festschriftben közölt tanulmányoktól némileg eltér: Nagy Géza XX. századi egyháztörténész működését vázolja, pontosabban *A református egyház története 1608–1715* című és teljes terjedelmében csak 2008-ban, az 1971-ben elhunyt szerző halála után sok évtizeddel kiadott munka keletkezéstörténetét és megjelenésének hányattatásait.

A kötet negyedik tartalmi egysége a *Kereskedők, gyűjtők, olvasók*. H. Hubert Gabriella az 1929-ben az Evangélikus Országos Könyvtárnak ajándékozott és azóta ott őrzött egykori Podmaniczky–Degenfeld bibliotéka korabeli katalógusában még szereplő, azonban a gyűjtemény 1929-ben történt átvételekor már hiányzó könyvek jegyzékét teszi közzé. Az 1601 előtti 125 antikva és 19 XVII. századi RMK kötet sorsa helyenként krímibe illő, a kötetek egy része minden jel szerint 1945 óta az oroszországi Nyizsnij Novgorodban található. Emődi András a Nagyváradi Római Katolikus Püspökség bibliotékájába 2009-ben Bukarestből visszakertült és az egykor feltehetően Ipolyi Arnold püspök könyvtárába tartozó 15 ösnyomtatványt és 5 antikvát mutatja be. Monok István a Budán és Pesten a XVIII. században működő öt könyvkereskedő hagyatéki leltára, illetve kiadványainak jegyzéke révén árnyalja a könyvforgalmazásról kialakult képet. Verók Attila a brassói származású Martin Schmeizel 1722 és 1731 közötti tevékenységét térképezi fel. A jénai egyetem könyvtári felügyelőjeként is működő tudós gyakorlati könyvtári tapasztalatait átültette professzori tevékenységébe, és hallgatói számára a kutatásba bevezető könyvtárhasználati ismereteket oktatott. Zvara Edina forrásközleményében a XVII. században formálódó Esterházy-könyvtárral foglalkozik; a főúri bibliotékába számos kisebb-nagyobb magánkönyvtár került be, és a szerző Náprágyi Demeter püspök három kötetét mutatja be. Ezek közül jelenleg kettő van Kismartonban, a harmadik viszont Moszkvában, az ottani Idegennyelvű Könyvtárban található. Hubert Ildikó tanulmányában a prédikációskötetek évszázadokon átnyúló használatába vezeti be olvasói Kulcsár György 1574-es postilláskötete fennmaradt példányainak bejegyzései alapján, Sas Péter közleményében a kolozsvári Szent Mihály-plébániatemplom könyvtáráról ad számot.

A kötet utolsó, ötödik tartalmi egysége az *Igaz és hasznos bölcsességek* elnevezést kapta, és tíz, a kora újkori szellemi élet különféle kérdéseivel foglalkozó írást tartalmaz. S. Sárdi Margit a korszak magasan képzett, különféle pályákon működő polgári és nemesi, főnemesi származású „értelmiségi” személyei által írt és vezetett naplókat veszi számba. Petrőczy Éva a hazai szakirodalomban évszázadok óta tradicionálisan bírált és kárhoztatott Isaac Basire személyét ha nem is rehabilitálja, de levelezése alapján az eddiginél sokkal árnyaltabban tárgyalja. Dukkon Ágnes Apáczai Csere János *Encyclopaediájának* szövegrétegeit és forrásait tekinti át, megállapítva, hogy merített a korabeli kalendáriumok és naptári kronológiák anyagából is. Voigt Vilmos Heltai Gáspár fabulái közül a nemes emberről és az ördögről szóló történet nemzetközi párhuzamait vizsgálja, és meggyőzően cáfolja azt a tételt, miszerint az Heltai eredeti műve lenne. A téma nemzetközi, ugyanakkor a megformálás vitathatatlanul az övé. Bessenyei József társadalomtörténeti

jellegű dolgozatában a polgári származású és a XVI. században esztergomi kánokai stallumot, majd címzetes püspöki méltóságot szerző Cserödy János életútját, családi kapcsolatrendszerét ismerteti. Lőkös Péter a XVII. századi erdélyi szász történetíró, Mathias Miles törökábrázolását vizsgálja. Kovács Eszter dolgozatában két cseh szerző gondolatait ismerteti a törökök elleni keresztény összefogás szükségességéről. Ekler Péter a bártfai születésű humanista, Georg Henisch filológiai munkásságát tekinti át, és közli az általa kiadott klasszikus görög és latin szerzők műveinek jegyzékét. Berkes Katalin Heliodóros regényének, a magyar fordításban Sorsüldözött szerelmeseknek nevezett Aithiopika XVI. századi latin fordításait veszi számba, köztük Enyedi György kéziratban maradt szövegét. Kertész Balázs né a XV. századi Andreas Pannonius műveiben található Petrarca-idézete-
ket vizsgálja írásában.

A tanulmányok közös vonása – említeni is szinte fölösleges – a magas szakmai színvonal, illetve a legfrissebb kutatási eredmények közlése. A Festschrittek közös jellemzője, hogy nemcsak az ünnepelt személy révén, de önmaguk jogán is szakterületük kiemelkedő corpusai, hosszú évekig, évtizedekig jelentenek hivatkozási és viszonyítási alapot a diszciplína művelői számára. Biztosan állítható, hogy a P. Vásárhelyi Judit tiszteletére kiadott kötetnek is ez lesz a sorsa.

(„...mint az gyümölcsöz és termett szőlőveszszöc...” Tanulmányok P. Vásárhelyi Judit tiszteletére. Szerk. Stemler Ágnes, Varga Bernadett. Budapest, Országos Széchényi Könyvtár-Balassi Kiadó, 2010. 383 p.)

Pogány György

Szentesi antológia

„Az ember nem a jelen pillantat, nem a pillantati szükség rabja; értelmi eszméletekre lévén alkotva, nem veszi el a múltat szem elől; s ezáltal mind a jelennek több díszet szerezhethet, mind a jövőre kiszámított hatással tud munkálni.”

(Kölcsey Ferenc)

Ha az ember utazóként jár-
kel az országban, könnyen megérinti egy-egy város hangulata akkor is, ha mit sem tud annak történeti múltjáról. Hiszen valamennyi helységnek kisugárzása, miliője, sajátos karaktere, ha tetszik „személyisége” van, és ez hatással van az odalátogatóra. Egy város szellemi arculatát az ott élőknek a szűkebb pátriájukhoz való viszonya is meghatározza. Így van ez Szentes esetében is, és a recenzens csak azt ajánlhatja az olvasóknak, ha ez idáig még nem tették meg akkor előbb vagy utóbb keressék fel ezt a kedves és a maga nemében páratlanul szép kis alföldi várost, amelynek történeti és kulturális életének fennmaradásáról kitűnő helytörténészei gondoskodnak.